

Jernej, narodov besednik.

Spisal Ivan Cankar.

usta in siva je bila pokrajina, nebo je viselo nizko, da bi ga skoro dosegel z roko. Dolgo časa že nisem videl domovine in ljubil sem jo s solznimi očmi, kakor se mi je prikazala, pusta in žalostna; tako bi še bolj ljubil mater, če bi stopil prednjo in bi jo ugledal ubogo in zapuščeno . . .

Pršelo je narahlo. Cesta je bila razmočena, da so se vdirale noge do gležnjev. Stopala sva z dolgimi koraki, jaz nedolžen v srcu in upanja poln, Jernej ves potr in zlovoljen. Široki klobuk je bil potisnil globoko v čelo, zavijal se je zmrzel v premočeni havelok in je gledal mrko predse.

Skoro ves čas, ko je govoril, se ni ozrl name; toda sram ga ni bilo, zakaj njegov glas je bil trd in osoren. Tako govore samo policisti in puntarji.

„Saj si morda slišal tam na tujem, da je bilo že takorekoč imenitno moje ime, da so ga že očitno imenovali? No, minilo je; nikoli več ne bodo očitno imenovali mojega imena . . .“

Zbolelo me je usmiljenje, ko sem videl njegov široki, bolnozatekli obraz; tak obraz ima otrok, ki pije vodeno kavo in sanja o kruhu in o potici.

„Seveda so ga imenovali! Zakaj se je nehalo?“

Lepo dekle je prišlo mimo in takoj je minila Jerneja vsaka žalost. Uščipnil jo je v lice, dekle se je zasmejala in je pobegnilo. Ko se je to zgodilo, je bil Jernej spet potr in zlovoljen kakor prej.

„Razložim ti po vrsti, zakaj se je nehalo . . . Zgodba je dolga in nič kratkočasna; ampak zate, ki si mlad, je poučljiva. Če hočeš biti imeniten, prebiraj in ogleduj življenje neimenitnih ljudi; in posebno življenje tistih, ki so omahnili pred durmi imenitosti, predno jim je bilo dano, da bi prestopili prag.“

Morda se me še spominjaš, kakor sem bil in hodil v zgodnji mladosti. Glavo pokonci, vedre oči, v vetru lase. Takrat sem sanjal o imenitosti in sem se namenil, da jo dosežem kakorkoli. Tisto imenitnost namreč, ki obseva narodove besednike.

Ker sem že od rojstva bistroumen, sem spoznal zgodaj, da ni treba za poklic narodovega besedništva ne velike učenosti, ne velike pridnosti, ne velike umetnosti. Po pravici ti povem, da mi še zdaj ni dobro znano, kaj je tisto, kar postavi človeka nenadoma v sprednjo vrsto, druhali za vzgled in bandero. Poznal sem jih . . . nobenega imena ne bodo izpregovorila moja usta, zakaj v naši lepi domovini je toliko narodovih vodnikov in besednikov, da je boljše, če na očitnem kraju ne govoriš nespoštljivo o njih . . . Bog vedi, če ne preži kateri za onim grmom; zadnjič, ko sem bil v Ljubljani, sem jih srečal samo na frančiškanskem mostu sedmero.

Kaj jih razlikuje od drugih ljudi? Na zunanje so popolnoma podobni meni in mojemu sosеду, nimajo ne posebnih lepote, pa večjidel tudi ne posebnih nakaz. Še pred nedavnim so nosili dolgo, spoštljivo brado; ko pa se je narodno navdušenje poglelo in se je narod razcepil v stranke, so se obrili tudi besedniki; nekoga sem celo videl, ki niti brk ni imel in se je nosil čisto po ameriškansko; mnogi so visoki in zastavni, toda videl sem jih, ki so celo manjši od mene in niti ne tako plečati. Rekel sem, da jih je mnogo teh besednikov; ampak očitno je, da jih potrebuje naš narod prav posebno mnogo, zakaj pomanjkanje je še zmerom veliko. Tako sem bil zadnjič na shodu, za durmi sem stal, in sem poslušal govornika, narodovega besednika; copatasto je stopil na oder, pogledal je proti durim, baš tja, kjer sem stal, in je izpregovoril momljaje: Palažaj naroda je v slabem palažaju . . . Tako je rekel in se je copatasto okrenil in je šel. Narod pa je bil vesel in hvaležen, zakaj pomanjkanje je veliko.

Kar se tiče notranjih čednosti in slabosti, ni stvar nič drugačna. Nekateri so pametni, drugi neumni . . . vse kakor v druhali. Včasi se mi je celo zdelo, da je učenost škodljiva narodovemu besedniku, ampak tudi to se ne da trditi tako naravnost . . . Ali vidiš tistega dekleta? Šele štirinajst let, pa je že . . . Hej!

Dekle, ki je stalo na pragu v samoti dremajoče kmetske hiše, je stopilo v vežo in je zaloputnilo duri. Jernej je zamahnil z roko, pogledal je v tla in je stopal dalje s prejšnjimi enakomernimi dolgimi koraki. Pršelo je zmerom gosteje, nočilo se je.

„Bog ž njo . . . jaz imam rad mlade obraze, zakaj bi jih ne imel? . . . Zadnjič so me fantje dodobrega pretepli, v Soteski je bilo . . . Učenost res ni naravnost škodljiva besedništvu, ne koristi pa mu tudi nič . . . nekoliko bolj potrebno je že kegljanje in tarokiranje . . .“

Meni je bilo mučno in žalostno pri srcu: ali zato, ker se je nižal deževni, pusti mrak, ali zato, ker je bila tišina sive, samotne pokrajine zmerom tesnejša, ali vsled Jernejevih čudnih besed.

„Zakaj bi bil učen besednik narodov? In čemu vse te nepotrebne besede? Tudi tisti je bil lahko resničen in poklican besednik narodov, ki je govoril o „palažaju“ . . . Tisto je potreba, da čuti v srcu, da misli in reče, kar čuti v srcu tisočero obloženih ljudi in ne more izreči . . . Nič drugega ni besednik narodov nego razločen klic iz neme samote . . . Čemu učenost, čemu vse drugo? . . .“

Jernej se ni ozrl name, gledal je v tla kakor zmerom, toda smehljaj se je tiho in dolgo, kakor ob zelo veseli misli.

„Čemu si se razvnel? Razločen klic iz samote . . . dobra beseda, literaturi primerna. Ampak tudi z literaturo nima besedništvo prav nobenega opravila . . . Drugače pa je res, da sva zabredla v goščavo nepotrebni besed in da čaka na cesti moja dolgočasna zgodba . . . Tako se je torej zgodilo, kakor ti bom razložil. Z vsem ogujem in z velikim upanjem sem se spravil na delo in tam od daleč, iznad hriba, se je že svetila moja pohlevna zvezdica. Videl sem takoj od začetka, da besedništvo ni ne težko dosežna, ne zelo utrudljiva stvar. Kdor ima humorja, se celo zabava poleg. Seznanil sem se kmalu z mnogimi tovariši, ki so se na lestvici vodništva in besedništva doplezali že nekoliko višje stopinje. In lahko rečem, da je vzbujalo takrat moje delovanje mnogo. lepih nad; saj lahko berete, če hranite stare časopise. Ko smo slavili nekega pesnika, ki mu ne vem več imena, sem govoril dolg in lep govor; prvoboritelj mi je stisnil roko in je rekel: Le tako dalje! . . . Ampak že skoro tisti dan je bilo vse pri kraju.

V nedeljo je bilo, drugače lep dan, ko sem sedel za mizo, nemarno oblečen, kuštrav, v raztrganih copatah in žganje pred seboj. Moji otroci . . . jaz sem namreč oženjen . . .“

„Kaj?“ sem vzkliknil osupel.

Prvikrat se je zgodilo, da je postrani pomežiknil name; nato je govoril mirno dalje.

„Moji otroci, napol oblečeni, kakor so, so se podili po izbi, žena jim je krpala pisane cunje . . . Ob durih pozvoni . . . jaz planem, ker drugače ni bilo nikoli človeka k meni. Nisem strahopetec, ampak tresel sem se po vsem životu, kakor fant pred šibo. Odprl sem sam in v izbo je stopil tovariš besednik. Tudi on ni bil zelo eleganten; samo da haveloka ni imel, drugače pa je bil umazan kakor jaz. In vendar sem se tresel pred njim in mraz mi

je bilo v lica. Nasmehnil se je, kakor se nasmehne človek, ki se je bil zmotil v durih in plane naravnost v ljubosumen škandal.

— A, tako, tako! — je jecljal in sram ga je bilo.

Tudi jaz sem jecljal in tudi mene je bilo sram.

— Pa stopi malo v izbo in razloži... Tam je moja žena... to so moji otročiči . . . —

Res, ‚otročiči‘ sem rekel in zdi se mi, da sem jecljaje omenil tudi ‚rodbinsko idilo‘ . . . Drugače imam precej leno vest, toda poglej me, ob tem spominu vselej zardim . . . Stopil je v izbo, ampak stopal je tako oprezno, kakor preko mlake. Nisem se tresel več od sramu, temveč od čisto nerazumljivega srda. Šele pozneje sem se spomnil, kakšna čudna misel me je izpreletela v tistem trenutku. Misel namreč, da bi zgrabil sekiro, ki je stala v kuhinji za durmi, ter ubil ženo, otroke in besednika . . .

— Pa malo odloži, sedi malo! — sem rekel in sem slišal sam svoj izpremenjeni, strahopetno trepetajoči glas.

— Kaj bi odlagal in kaj bi sedel, saj lahko tako povem . . . Zaradi nekega predavanja smo mislili . . . ampak ti najbrž ne utegneš! —

— Seveda ne utegnem! —

— Pa zbogom! —

— Zbogom! —

Tako je bila moja imenitnost pri kraju in enkrat za vselej pri kraju vse moje besedništvo . . .“

„Zakaj?“ sem vzkliknil in sem se čudoma čudil.

Jernej se je zasmel naglas.

„Tudi jaz premišlujem že dolgo . . . in če bi bil večnoživa zlata ptica, se ne bi domislil . . . Kaj sem izgubil ob tisti uri svojo prijetno ali neprijetno zunanost?“

„Nisi!“

„Ne, še haveloka ne! Tudi kar se tiče mojih drugih čednosti in slabosti, se ne morem pritoževati, da bi se bilo karkoli izgubilo. Nos, usta, razum, vse je ostalo isto, in vendar sem bil nenadoma popolnoma drug človek, ki ni bil s prejšnjim Jernejem ne v sorodstvu, ne v daljnem znanju . . .“

To sem čutil takoj in s popolno gotovostjo, ko je tovariš besednik komaj zaprl duri za seboj.

— Zdaj je pri kraju! — sem rekel, vzel sem šibo in sem pretepel ženo, nato še otroke. Ko so se razkričali, sem se zavil v havelok in sem pobegnil na polje, da bi se ohladil . . .“

Pogledal sem ga s studom in skoro s strahom.

„Tega nisi storil!“

„Česa ne?“ se je začudil odkritosrčno. „Da nisem šel na polje? Seveda sem šel na polje . . .“

„Da si pretepel ženo . . .“

„Nisem je samo takrat . . . Ampak o tem nisva govorila. To mi povej, če moreš razložiti, zakaj sem se ob tisti uri tako nenadoma izpremenil, zakaj sem postal tuj sebi in svetu! Ker imam ženo in otroke? Tudi drugi imajo žene in otroke, nekega besednika poznam, ki ima celo dvanajstero otrok . . . Moj prijatelj Petràn, recimo, se nikoli ne bo ženil, tudi otrok nima in jih nikoli ne bo imel . . . in vendar so ga klavrno zasmehovali, ko se je hotel ponevrednem vtihotapiti v sprednjo vrsto . . . spodobno je bil oblečen, tako na telesu kakor na duši . . . toda gubo je imel na čelu . . .“

„Kaj?“

„Dolgo in globoko gubo na čelu, tako namreč, ki napravi pogled skrban in otožen. Zato ni mogel biti besednik, kaj šele prvoboritelj!“

„Zaradi gube?“

„Tako se mi je zdelo. Zakaj drugače se ni razločeval od drugih imenitnikov ne v dobrih, ne v slabih stvareh . . . Morda misliš, da so me pahnili skozi duri zaradi mojega takorekoč slabega značaja? Saj sem že rekel, da so, jkar se imenitništva tiče, vse čednosti in slabosti postranska stvar. Izbuljil si oči, ko sem povedal, da sem pretepel svojo ženo . . . imenitnika poznam, ki natepe svojo ženo vsako jutro, da si ude okrepi; in vendar bo nekoč njegovo ime z zlatimi črkami zapisano v zgodovino. Kaj bi se mešala zgodovina in javnost v svetost domačega ognjišča? . . . Ah, pretepanje in tisto! . . . Vse nekaj drugega je za durmi, jaz pa nisem ne tako krepak, ne tako razumen, da bi odklenil te duri!“

Iz dežja in mraka se je vzdignil Zagraben, zapuščeno, pusto mestece, potopljeno v blato.

„Kaj boš v Zagrabnu?“ je vprašal Jernej.

„Domovino sem prišel pozdravit, zakaj bi ne pozdravil tudi Zagrabna? Rad bi videl, kako ljudje venejo, ki sem jih poznal nekoč, še rajši bi poznal tiste, ki dozorevajo . . .“

„Tepka ne bo nikoli rodila breskev!“ je odgovoril Jernej čemerno. „Ampak če si prišel po tako nepotrebem opraviilu, stopiš lahko še k meni. Kar so usta govorila, bodo razložile oči . . .“

Prišla sva v mestece, ki je bilo že vse temno in zaspano; toliko sem videl, da je klonil Jernej glavo še niže in da je bil še bolj čemerren.

„Odtod, iz tega drugače tako pustega kraja, bi se lahko širila moja imenitnost . . . ampak ne širi se drugega nič nego smrad in sramota. Celo v tem gnezdu, tako hudo od Boga pozabljenem, je troje vodnikov in narodovih besednikov, jaz pa nisem med njimi. . . Da bi vsaj to uganko razrešil, vsaj tako v malem! Kaj so tisti trije? Dolgočasni debeli ljudje, brez ognja in brez misli, klavrnejši od mene v vseh stvareh, celo kar se tiče postavnosti in plečatosti . . . Tukaj je moj dom . . . ne, še malo postoj!“

Stala sva pred nizko, sivo hišo, čisto v temi, obadva premočena in trudna. Od daleč je svetila iz krčme brljava luč.

„Ali misliš, da sem govoril . . . iz hudomušnosti?“ je vprašal nenadoma in me je prijel za suknjo.

„Nisi!“

In čutil sem v svojem srcu, da je govoril iz globoke bridkosti.

„Če misliš, da nisem, pa stopi k meni!“

Začudil sem se, ko sem zagledal zelo prijetno in prijazno izbo. Otroci, troje jih je bilo ali četvero, so že spali; okrogla lica so bila rdeča in napeta, usteca napol odprta; stal sem na pragu ves osupel in osramočen.

„Kaj si govoril?“ sem zajecjhal in nisem si upal, da bi mu pogledal v oči.

Iz druge izbe je prišla žena. V roki je držala kratko rdeče krilce, oči so bile nekoliko zardele. Ni bila več posebno mlada, tudi lepa ni bila; život je bil upognjen, drobni obraz je razodeval plahotost in skrb.

„Kaj že spet tisto?“ je zakričal Jernej.

Položila je krilce na posteljo in videl sem, da se ji je roka tresla.

„Na, to je moja žena!“ se je okrenil k meni in njegov široki obraz je bil še bolj siv in vznemirjen. „Ne boj se, nikar se ne tresi . . . ne bo te pojedel, tudi zaljubil se ne bo vate!“

Stala je mirno, komaj da se je ozrla name. Zdelo se mi je, da je hotel še nekaj reči, toda nenadoma je sedel za mizo in se ni več ozrl ne nanjo, ne name. Šele čez dolgo časa je vzdignil glavo in me je pogledal osorno, skoro sovražno.

„Kaj pa zdaj stojiš tam in gledaš kakor zaboden vol? . . . Ali te veseli, da si videl . . . da si spoznal? Ali razumeš zdaj več

nego jaz, ali si pogledal do dna? . . . K vragu s teboj, pojdi, odkoder si prišel . . . ti, Minka, pa sedi k meni in mi kaj povej, ker sva žalostna obadva!“

Zelo tiho in oprezno, kakor v hiši mrtveca, sem zaprl duri in šel sem po prstih skozi vežo in po stopnicah. Bilo mi je, da bi zaihtel . . .

V srcu žalost in skrb, večno noč, je sanjal človek o luči . . . ker je sam ni imel, bi jo ponujal drugim . . . In vse se je spojilo v grenko bridkost — prijatelj Jernej, pusta, mrtva pokrajina in dolgočasna, v dež in mrak vtopljenca cesta . . .

Pesnik in jutro.

Kod si hodilo, jutro ti?
 Kod si hodilo z nožicami zlatimi?
 Kakšne odpustke nosiš s seboj?
 — Tam za gorami bradatimi,
 nad ljudmi nepoznatimi
 zvezdam poznim sem klicalo: stoj!
 Tebi prinašam pa vrč blesteč —
 fant! — in zate ga jemljem s pleč —
 fant! — in tebi izlijem napoj!
 — Jutro božje! Kdo ti je to nalil?
 Svet se je ves opil,
 lepši postal je, kot bog nad menoj!
 Vem: jaz sam sem ti vrč tvoj dal,
 v sebi in jaz te poklical iz dalj,
 v sebi in zase sem sam svetál, —
 brez tebe, kakor s teboj!

Vladimir Levstik.

